

גידולין (נדרים נז-ס)

גליון 363

בדה נז: ישמעאל איש כפר ימא ואמרי לה איש כפר דימא העלה בידו בצל שעקרו בשביעית ונטעו בשמינית ורבו גידוליו על עיקרו, והכי קא מיבעיא ליה גידוליו היתר ועיקרו אסור, כיון דרבו גידוליו מעיקרו אותן גידולי היתר מעלין את האיסור או לא.

מלשון הגמ' משמע שפשוט שמה שגדל בשמינית הוא גידולי היתר, וכל השאלה היא האם כשרבו על העיקר מבטלין אותו או לא. וכן נקט בפירוש הרא"ש דפשיטא דגידולין מותרין (עיי"ש), והשאלה היא האם העיקר מתבטל ע"י הגידולין, דדילמא שאני הכא דלא מתערבי לגמרי יחד אלא ניתוספו גידולין על העיקר. וגם בתוס' פי' דהגידולין ודאי מותרין, והשאלה היא כהנ"ל בפי' הרא"ש אלא שהוסיפו דנהי דמדאורייתא בטל ברוב, שמא חכמים החמירו כיון שעיקר חשוב ולא בטל.

ברא"ש משמע שיש כאן חסרון בתערובת, שאינן מעורבין לגמרי, ובתוס' משמע דהתערובת היא תערובת רגילה אלא דהסתפקו דילמא מחמת חשיבות העיקר אינו מתבטל.

אמנם לר"ן דרך אחרת בביאור הסוגיא, וז"ל ונ"ל דעיקר ספיקה אי אמרינן דגידולין כיון שנמשכין ויוצאין מן העיקר שאינו כלה, אי הוו להו כעיקר ואסירי אי הוו להו כהיתר ומעלין את האיסור. ובדין הוא דהוה ליה למיבעי גידולין עצמן שרו או אסירי מיהו הא בהא תליא דאי גידולי היתר מעלין את האיסור פשיטא דשרו. ואי אין מעלין פשיטא דאסירי, דאי שרו היו מעלין.

בר"ן מבואר דשאלת הגמ' היא על הגידולין עצמן האם דינן כהעיקר או שיש להן דין משלהן. ואם הם מותרים, ודאי שיבטלו את העיקר.

ובתורת זרעים (שביעית פ"ו מ"ג) רצה לומר דדין הגידולין שנמשך אחר העיקר הוא מהדין של יוצא מן האיסור אסור, ולכן כשהעיקר אסור גם הגידולין אסורין. אלא דהקשה דבר"ן בסוגיין מבואר דגם באופן שהעיקר הוא מותר יש צד בגמ' דהגידולין נמשכין אחריו (דבליטרא בצלים שתיקנה יש צד בגמ' דהליטרא והגידולין פטורין מדינא ורק לחומרא אמרו רבנן להפריש מעשר) והרי אין דין של יוצא מן המותר מותר ולמה אין הגידולין טבל. וע"כ דהר"ן סבר שאין זה מדין יוצא מן האיסור אלא הגידולין הם המשך וחד גופא עם העיקר, לא שנא לחומרא לא שנא לקולא.

והביא שם דבמנחות (ט: בעי ר"ש בן פזי שיכולת שהביאה שליש קודם לעומר ועקרה ושתלה לאחר העומר והוסיפה, מהו, בתר עיקר אזלינן ושרייה עומר או דילמא בתר תוספת אזלינן ועד שיבא עומר הבא. והביאו שם ראיה מהא דהובא גם בסוגיין בשם ריו"ח דילדה שסיבכה בזקנה ובה פירות אפי' הוסיף במאתים אסור. הרי דאזלינן בתר העיקר, ולכן הכל יחשב ערלה. וה"ה דהכל נחשב כעיקר שהותר ע"י העומר. וחזינן דלמדה הגמ' דלא שנא לקולא לא שנא לחומרא יש צד שלגידולין יש אותו דין של העיקר (עיי"ש בסוגיא) וכדברי הר"ן בסוגיין.

והנה בסוגיין הובאו כמה שיטות בענין גידולין. לר' ינאי בצל של תרומה שרבו גידולין עליו מותר. לר' יוחנן ילדה שסיבכה בזקנה אסור. ול' יונתן בצל שנטעו בכרם ונעקר הכרם אסור. לר' ינאי הגידולין נחשבים היתר ומבטלים את העיקר ולריו"ח ור' יונתן הכל אסור.

אח"כ מובא דלר' יוחנן ליטרא בצלים שתיקנה מתעשרת לפי כולה, הרי שהגידולין האסורים מבטלים את העיקר. ודחינן דדילמא לחומרא שאני. אח"כ הביאו ראיה משביעית דגידולי שמינית מבטלים את מה שגדל בשביעית וא"כ מוכח דלא כריו"ח ור' ינאי. ותירץ רבי יצחק שניא שביעית הואיל ואיסורה ע"י קרקע בטילתה נמי ע"י קרקע. וצ"ב בחידוש זה. ויש שביארו שאינו מדין ביטול אלא שע"י היניקה נחשב כאילו כל העיקר גדל בהיתר וכולו נהפך להיתר (קר"א, קה"י).

אח"כ בהמשך הסוגיא (נט.) הקשה רב חסדא על הדין של ריו"ח דליטרא בצלים שתיקנה וזרעה מתעשרת לפי כולה, דהיתר שבהן היכן הלך. וביאר הר"ן דבשלמא בגידולי איסור למרות שיש בו עיקר מותר א"א לאכול כולו כי מעורב בו איסור אבל לגבי מעשר כיון דרחמנא חייביה להפריש לפי חשבון מדוע מתחייב החלק המעושר שוב.

ותירצה הגמ' דבאופן דטרח בטל. ובתוס' (נט:) ביארו שאם טרח והחשיב הגידולין הם מבטלים. וזה לשיטתם שסיבת אי הביטול היא בגלל חשיבות העיקר. והר"ן (נט:) ביאר דהיתרא לא בטיל דהאיסור דרכו להתבטל ולא ההיתר, ולכן קשה איך המתקן הופך להיות טבל. ומבואר באחרונים שביטול מוריד דינים ולכן האיסור ניתן אבל לתת דינים לא מועיל ביטול. וחידשה הגמ' שבאופן שטרח לבטל מהני אפי' לבטל את ההיתר ולהפוך אותו לגמרי לדבר המחויב. וצ"ע מדוע מהני טרח לשנות את דין הביטול של היתר.

ובשערי ישר (שער ג פט"ו) דייק מהר"ן דלא ס"ל דביטול לא נותן דינים, מדכתב הר"ן שמעשר ניתן לפי חשבון, ולא כתב פשוט שא"א להפוך היתר למחויב. ולכן למד בר"ן אחרת דהיתר אין דרכו להתבטל דאין רצון האדם לבטל היתר, וההיתר חשיב ולא בטיל. ולכן באופן דטרח יכול להתבטל (עיי"ש באריכות).

והנה בשיטת הרמב"ם נראה שנקט כשיטת הרא"ש, דבפ"ה מהל' כלאים הכ"ד פסק בצל שנטעו בכרם ואח"כ נעקר הכרם ואח"כ צמחו הבצלים מן העיקר הנטוע, אע"פ שרבו הגידולים על עיקרו במאתים הרי אותו העיקר באיסורו, שאין גידולי היתר מעלין את העיקר האסור. משמע שרק העיקר אסור ובכל זאת אין הגידולין מבטלים אותו, ודלא כהר"ן. וכן פסק בפ"י מעשר שני הט"ז דילדה שיש בה פירות ערלה והבריכה בזקנה אפילו הוסיף מאתים של היתר אסורה שאין גידולי היתר מעלין את האיסור.

אמנם בפ"א תרומות הכ"ב פסק שבצל של תרומה שנטעו ורבו גידוליו על עיקרו מותר, דהגידולין מעלין את העיקר. וקשה איך פסק שהגידולין מבטלין את העיקר בתרומה כשפסק שבכלאים ובערלה אין הגידולין מבטלין את העיקר. ובסוגיין מבואר דהוי תרתי דסתרי דהא אמרינן בגמ' דשביק תרין ועביד כחד, דשיטת ר' ינאי שהגידולין מבטלין ולשיטת ר' יוחנן ור' ינאי אין מבטלין, ואיך מזכה הרמב"ם שטרא לבי תרי.

ותירץ החזון איש (שביעית סי' ח) דהרמב"ם התיר בתרומה רק בגידולי גידולין אבל בגידולין הכל אסור. וז"ל הרמב"ם גידולי גידולין חולין לכל דבר ואפילו דבר שאין זרעו כלה אם רבו הגידולין על העיקר בגידולי הגידולין הרי הגידולין השניים מעלין את העיקר אע"פ שאין זרעו כלה ויהיה הכל מותר לזרים, עכ"ל. וכמבואר בסוף הסוגיא (דף ס.) דברבו גידולין דהיינו גידולי גידולין מותר, ובכ"ה ג גם ר' יוחנן ור' ינאי יודו. וכבר תירץ כן בקרן אורה, והוסיף להביא ראיה דהא בנודר מפירות פסק הרמב"ם (פ"ה נדרים הט"ו) דמותר בגידולין בדבר שזרעו כלה אבל בדבר שאין זרעו כלה גידוליו אסורין. ואפילו גידולי גידולין אסורין. ולמה לא יבטל העיקר האסור בגידולין שרבו עליו, שהרי הן דבר שיש לו מתירין שאינו בטל ברוב כמו שביארנו. והקשה רבי עקיבא איגר מדוע הוצרך הרמב"ם לנמק שאינו בטל כי דשיל"מ לא בטל הרי פסק הרמב"ם בכמה מקומות שגידולין אינם מבטלים את העיקר וא"כ ה"ה לגידולי גידולין. וע"כ דשאני גידולי גידולין שכן מבטלין את העיקר. ורק בנדר שהוא דשיל"מ אינו בטל.

וצ"ב אמאי הקלו יותר בגידולי גידולין יותר מגידולין דסוף סוף נמצא העיקר בתערובת ואינו בטל. ובאמת בכס"מ (שם בהל' תרומות הל' כא) כתב דכוונת הרמב"ם שהגידולין השלישיים מעלים את הגידולין השניים אבל לא את העיקר עצמו. אבל לכאורה פשטות הרמב"ם משמע שמבטלים את העיקר עצמו, ומותר באכילה. וביאר בקהלות יעקב (סי' לה) דטעמא דהעיקר לא בטיל בגידולין הוא משום דחשיב כיון שכל הנצמח בא מחמתו. ומשו"ה אע"פ שהגידולין רובו חולין מ"מ חלק התרומה שבו לא בטל. אבל כשחוזר ונוטע את הגידולין אז העיקר עצמו רובו היתר, ונמצא שגם הגורם לצמיחת הגידולי גידולין היה רובו היתר, ומשו"ה שפיר בטיל חלק האיסור שבו כיון שאינו גורם אלא מיעוטו של כח הצמיחה בא מחמת החלק האסור. וביאור זה מתאים עם ביאור התוס' בסוגיין שאמרו שהעיקר חשוב ולכן החמירו חכמים שאינו בטל. אבל לפי הרא"ש שביאר שלא נתערבו לגמרי אלא ניתוספו גידולין על העיקר לכאורה גם בגידולי גידולין העיקר לא מעורב יותר. וצ"ל שהרמב"ם למד על דרך התוס' ולא כהרא"ש.